

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

עבודה זרה ב-ג | משפטן של אומות העולם

איך לומדים אגדה ארוכה כזו?

אפשר היה לכתוב ספר שלם רק על האגדה הזו, אגדת הפתיחה של מסכת עבודה זרה. אגדה אחת שבמהלכה משתבצות כמה וכמה אגדות חשובות, שהגמרא משווה או מעמתת אותן מול הציר המרכזי של אגדתנו. אין כאן מקום להרחיב את היריעה על כל האגדה, אך ראוי לעמוד על כמה דגשים חשובים בלימודה.

א. חשוב לשים לב למבנה של האגדה – דרשה מרכזית מול קושיות ותירוצים. הדרשה המקורית כתובה בעברית, ובמהלכה הגמרא שואלת שאלות ועונה עליהן, לעיתים באמצעות אמרות חז"ל אחרות. ללא שימת לב, כל הסוגיה עשויה להראות כאוסף של מימרות ללא סדר, אך למעשה הסדר ברור. הגמרא מוסרת לנו את האגדה כפי שנידונה בבית המדרש, כאשר על כל שורה אחד הלומדים שואל שאלה, או מזכיר שבמקום אחר למדנו גישה מנוגדת לחלוטין למה שנאמר כאן, ולאחר שהוא מקבל תשובה ממשיכים הלאה באגדה. השאלות והתשובות חשובות מאוד לבירור האגדה, אך חשוב להפריד ביניהן ובין האגדה עצמה. בהמשך ננסה להבין מדוע דווקא במקרה שלנו בחרה הגמרא להביא את כל הדיונים סביב האגדה, אף שמן הסתם גם אגדות אחרות עוררו דיונים וקושיות בבית המדרש.

ב. המיקוד: אפשר היה לומר שמדובר כאן בסוגיה כללית על היחס בין ישראל לאומות העולם. אם זה הנושא, מסתבר שהגמרא קובעת נחרצות שיש פער אדיר בין ישראל לאומות, אלו ראויים לשכר ואלו ראויים לבושת פנים. אולם לא נכון להגיע למסקנה הזו, ראשית לאור הדגש שכבר ראינו – מדובר בסוגיה מרובת שאלות ותשובות שבוודאי אין לה מסר חד-משמעי ופשטני, ושנית בגלל פתיחת האגדה. הדיון שמנהל הקדוש ברוך הוא, כביכול, נסוב סביב קיום התורה. הקדוש ברוך הוא אחוז ספר תורה בחיקו, וקורא למי שעסק בה ליטול את שכרו. ייתכן מאוד כי לאומות יש צדדים חיוביים רבים, אך כאן השאלה איננה למי באנושות יש צד חיובי ומהו, אלא מי יכול להעיד על עצמו שעסק בה. מכאן ואילך ממשיך הדיון כולו להתנהל סביב התורה – האומות טוענות שעזרו לישראל לעסוק בתורה, ולאחר מכן טוענות שלא קיבלו את התורה ולא ניתנה להן הזדמנות לקיימה. בשורה התחתונה אכן מתגלה פער בין ישראל לאומות, אך דווקא בהקשר של התורה והמצוות, ולא פשוט להשליך ממנו על מישורים אחרים.

ג. ההקשר והאופי: ראוי לשים לב לאגדה הקצרה שבאה לפני אגדתנו, כיוון שמן הסתם יש קשר ביניהן. באגדה הקודמת, שאפשר לראות בה מעין הקדמה לאגדה שלנו, מושג העדות תפס מקום מרכזי. מדובר שם על העדות שתינתן לעתיד לבוא ולפיה ישראל ראויים לשכרם. ההבדל בין ישראל לאומות העולם מצריך עדים, מצריך אימות בבית דין, מצריך הליך משפטי. על אותו עיקרון, באגדה שלנו מתנהל דיון משפטי לכל דבר: טיעונים ותגובות, הוכחות והפרכות, זהו מהלך ארוך של בירור הצדק. כאן אולי מתגלה התשובה לשאלה שעלתה מהדגש הראשון – מדוע דווקא באגדתנו מובא הדיון הבית-מדרשי: כשהמשימה היא לברר את שורת הצדק, יש לנהל דיון כמו בסוגיות ההלכתיות והמשפטיות בגמרא.

לאחר שמתוודעים לאופן שבו בנויה האגדה, אפשר לקרוא אותה בנחת ובתשומת לב. מתוך אגדה זו יכולה גם לבוא כל מסכת עבודה זרה – הציוויים על היבדלות מהגויים אינם מלאומנות או משנאת זרים, אלא מההבדל המהותי בין ישראל לעמים, שעל פי הצדק דורש הפרדה.

דרש ר' חנינא בר פפא, ואיתימא ר' שמלאי: לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ס"ת ומניחו בחיקו, ואומר: למי שעסק בה יבא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים... נכנסה לפניו מלכות רומי תחילה... אמר להם הקדוש ברוך הוא: במאי עסקתם? אומרים לפניו: רבש"ע, הרבה שווקים תקנינו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה. אמר להם הקדוש ברוך הוא: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם - לצורך עצמכם עשיתם, תקנתם שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא, שנאמר: לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות, כלום יש בכם מגיד זאת? שנאמר: מי בכם יגיד זאת, ואין זאת אלא תורה, שנאמר: וזאת התורה אשר שם משה! מיד יצאו בפחי נפש...